A CSILLAG LEHANYATLIK

„Ha császársága összeomlott is hadvezérsége kimagasló példa marad minden katona számára."
Yorck von Wartenburg: Napoleon, mint hadvezér

Október 19-én Napoleon, aki Mortiert 8000 emberrel utóvédül hagyta hátra, elindult Moszkvából főerejével, miután az oroszok egy nappal előbb megkezdték az offenzivát és Murat-t Minkovánál hátraszorították. A visszavonulás útja Szmolenszk felé tartott s ha a császár hamarosan délnyugati irányban a kalugai útra csapott át, az csak azért történt, hogy az ellenséget tulajdonképeni szándékai felől megtévessze. A császár egyébként eleinte nem is gondolt arra, hogy teljesen kivonuljon Oroszországból, hanem úgy tervezte, hogy a Borysthenes és a Düna között vonul téli szállásába. A Malorajoszlavecnél október 24-én lefolyt véres csata után, amelynél Napoleon csak nehezen kerülte el, hogy a kozákok el ne fogják, jobbra kanyarodott a francia hadsereg, hogy Mozsajszknál elérje a szmolenszki utat. Mortier, miután megkísérelte, hogy a Kremlt levegőbe röpítse, 24-én ürítette ki Moszkvát. Ekkor kezdődött el a franciáknak az a visszavonulása, amely mint a nyomor és szenvedések visszavonulása, egyedülálló a világtörténelemben. Eleinte a hadoszlopok népvándorlás tömegeihez hasonlítottak. Minden katona annyi élelmiszert és értéktárgyat vitt magával, amennyit csak összekaparinthatott. A menethez csatlakoztak szökevények egész családjaikkal, asszonyokkal és gyerekekkel; marhacsordákat hajtottak a sereggel együtt. Csakhamar mindenben érezhetővé váltak azonban a hiányok. A marhákat, majd csakhamar a hátas és igáslovakat le kellett vágni, mert nem lehetett őket táplálni. A készletek kimerültek, s táplálékul lóhúsnál nem kaphattak egyebet. Mind több teherkocsit, sőt már ágyúkat is ott kellett hagyni az úton. Mindinkább lazultak a fegyelem és rend kötelékei

is. Rablás és zsákmányolás napirenden voltak. Az egész menet nyomában állandóan ott voltak a kozák rajok, amelyek egyetlen alkalmat sem szalasztottak el a rajtaütésre s amelyeknek az egyedül vonuló elmaradottak könyörület nélkül áldozatul estek.

1812-ben az orosz viszonyokhoz képest későn állott be a tél és nem is volt az átlagosnál szigorúbb. November 4-én esett le az első hó, 9-én —12 fokra süllyedt a hőmérséklet, majd 12-én —17 fokra; november 18-án azonban olvadás állott be. A december új hideghullámot hozott —26 fokos hőmérséklettel. A francia történelemírásnak az a beállítása, mintha egyedül az orosz hideg okozta volna a „nagy hadsereg" katasztrófáját egészen célzatos. Mindamellett az orosz tél zordonsága, a fagy, hó és jég szintén megtették a magukét, hogy a visszavonuló seregek felbomlását siettessék és tökéletessé tegyék.

November elején riasztó hírek érkeztek a császárhoz mindkét szárnyról. Északról az időközben megerősített Wittgenstein-sereg fenyegette visszavonulását, dél felől Csicsagov, aki Schwarzenberget egy hadseregcsoporttal tartotta sakkban, Minszk irányában vonult fel. A legnagyobb veszély azonban Kutusov részéről fenyegette a hadsereget, aki pár mérföldde! délre menetelt a visszavonulási úttól és aki túlerejével elvághatta volna a franciákat, ha nem tartotta volna vissza elhatározott offenzivájától a Napoleoniól való félelem. 16-án megállott a császár Krasznoinál és csak csatlakoztak hozzá. Ney tábornagyra, aki a hátvédet vezette, többé nem várakozhatott. A kis csapatnak kerülő úton, veszteséges harcokkal kellett magát a főútra átverekednie.[62]

„A császár megállása Krasznoinál" — írja Yorck von Wartenburg — „Kutusovnak őt megsemmisítő lökésre ké-

[62] Ney tábornagy a „bátrak legbátrabbika" példátlan bravurral fedezte a visszavonulást. Krasznoi után a császár állítólag ezt a megjegyzést tette: Ha Neyt elveszteném, a Tuileriákban levő 300 milliót odaadnám, hogy őt visszaszerezzem.

szen álló és túlerőben lévő hadseregével szemben, vakmerőségnek látszik, de mégis helyeselnünk kell ezt a lépését. Ha Kutusov elszántan megtámadta volna őt teljes haderejével, úgy el sem lehetett volna képzelni a csatának Napoleonra való kedvező kimenetelét. A császár azonban tudta, érezte jól, hogy mit jelent az ő dicső neve és gárdájának hírneve és ezért várakozott bátran, vagy ha úgy tetszik, vakmerően Krasznoinál és az eredmény az lett, hogy valóban sikerült Eugen és Davout csatlakozását lehetővé tennie. Bármennyire veszélyes volt is ez az elhatározás, az egyetlen volt, ami a menekülésre még reményt nyújtott. Éppen az késztet bennünket bámulatra, hogy ilyen fenyegetett helyzetben e helyes elhatározásra tudott jutni, még ha az vakmerőségnek látszott is és a látszólag okosabb lehetőségeket, ennek kedvéért, el tudta vetni." A krasznói siker újabb bizalommal töltötte el a császárt. Ha sikerül neki a borzalmasan megtizedelt, rongyos tömeggé züllött hadseregében újra rendet teremtenie, remélhette, hogy ép bőrrel kerülhet ki Oroszországból. A Dubrovnóból való elindulás után a gárda elé állott és beszédet mondott, amelyben Chambray szerint kitért a hadsereg ziláltságára is: „Szerencsétlen elvakultságában a legtöbb katona eldobta fegyverét. Ha ti is követni fogjátok ezt a gyalázatos eljárást, akkor elveszett minden reményünk. Rátok van bízva a hadsereg megmentése és ti igazolni fogjátok rólatok táplált jó véleményemet. Nemcsak a tiszteknek kell szigorú fegyelmet tartani, hanem a katonáknak is pontosan ellenőrizniök kell egymást. Még azokat is meg kell büntetni, akik engedély nélkül kilépnek a sorból". Az a körülmény, hogy lényegileg már csak a gárdában bízhatott meg teljes mértékben, igazolta a császárnak azt a sokak által hibáztatott elhatározását, hogy Borodinonál nem vetette harcba. Mert a legroszszabb, ami a hadseregre várakozott, még hátra volt.

22-én érkezett a leverő hír, hogy Csicsagov már előretört a Berezinához és birtokába vette a Borisszov-hídfőt. Ez

nem jelentett sem többet, sem kevesebbet, mint teljes bekerítést.

Ebben a reménytelen helyzetben a császár ismét körültekintően, erélyesen és hidegvérrel tudott cselekedni. Minden felesleges málhát elégettetett s felhatalmazta a tüzértiszteket, hogy az ágyúk továbbszállítása érdekében minden használható lovat vegyenek el, még ha azok saját lovaik volnának is a katonáknak. Aztán megparancsolta Oudinotnak, hogy foglalja el Borisszovot. Victort pedig magához vonva, látszatintézkedésekkel megtévesztette az ellenséget annak a helynek a tekintetében, ahol a folyón át akart kelni; majd mivel a hátráló oroszok a borisszovi hidat tönkretették, a legsürgősebben két hidat veretett — a tervezett harmadik hídra ugyanis nem jutott anyag. November 27-én miután Oudinot és Ney, mintegy 12.000 emberrel áthaladtak a folyón és uraivá lettek a túlsó parton lévő vidéknek, Napoleon is átkelt a gárda 7000 emberre leolvadt maradványaival. Őt követték Eugen és Davout csapatának megmaradt részei, míg a hátvédet Wittgenstein utánuk nyomuló csapatai ellen Victor szolgáltatta. 28-án elkeseredett harcokban kellett a franciáknak helytállaniok Csicsagov csapatai ellen a Berezina tulsó oldalán, az innensőn pedig Wittgensteinnel. A nagyszámú gyengélkedőn és az egyedül haladókon az u. n. izoláltakon kívül, akik a csapatok harcbavetésénél nem jöhettek tekintetbe, a francia hadseregnek már alig volt 30.000-nél több katonája. Ezt a hadsereget is felmorzsolták volna itt, ha Csicsagov hibát nem követ el és Kutasov céltudatosan folytatta volna az üldözést. Mindamellett a folyón való átkelés veszteségei jelentékenyek voltak. Az ellenséges ágyútűz hatása alatt a hídon át menekülők között pánik és vad tolongás keletkezett, úgy hogy ismételten beszakadtak a túlterhelt hidak és ezren, meg ezren merültek el a folyó jeges hullámaiban, vagy a süppedékes parti mocsarakban. Bouhler Károly Keresztély a szerző dédnagyapja, aki a westfáliai gárdában végigküzdötte az egész oroszországi hadjáratot, ezt a drámai epizódot

így írja le: „Az átkelés kezdetén, mikor az első ágyúgolyók találták a hidat, emberek és lovak halva, vagy sebesülve zuhantak a padlóra. Miután az utánuk haladók útja az elesetteken vezetett keresztül, rettenetes küzdelem keletkezett a földön heverők és a rajtuk keresztül törtetők között. A hídon fekvők fogaikkal és görcsösen mindenbe belekapaszkodó kezeikkel igyekeztek megmenekülni az elgázolástól, s a sebesült lovak borzalmasan rugdalóztak, úgyhogy a közelállók megsebesültek. Borzalmas látvány lett volna, ha az általános nyomorúság el nem fásította volna a szíveket és ha nem lett volna mindenki a saját megmentésével elfoglalva."

Minthogy az idő sürgetett, 28-án este Victornak is át kellett rohannia a hídon, nem törődve a hátramaradott egyedülvonulókkal. Másnap pedig elégették a hidakat. „Itt teljesedett be végzete" — írja Chambray — „annak a nagy hadseregnek, amely remegésbe hozta Európát. Katonai értelemben itt szűnt meg létezése és ezentúl nem maradt más útja a boldogulásra, mint a futás."

December 5-én a császár, miután Szmorgonban, az ismert 28. számú napijelentést[63] tollbamondta és a Grand Armé parancsnokságát Murat-nak átadta, elhagyta a hadsereget. Megkezdődött Drezdán át Párisig az a 14 napos utazás részben kocsin, részben szánon, amelyen a császárt egyedül Caulaincourt kísérte el. Ennél az utazásnál „szemtől-szembe a leghatalmasabbal" elég alkalma volt a főis-

[63] A bulletin leírja a visszavonulást, majd e szavakkal végződik: „Lovasságunk oly nagy mértékben vesztette el lovait, hogy a tiszteket, akiknek még voltak lovaik, egyesíteni kellett, hogy belőlük egyenként 150 főből álló századokat lehessen alkotni. A főhadnagyok feladatait tábornokok, az altisztek teendőit ezredesek látták el. Ez a szent zászlóalj, amelyet Grouchy tábornok vezényelt és amelynek a nápolyi király volt a főparancsnoka, egy pillanatra sem vesztette el a császárt szemei elől. Ő császári felsége egészsége sohasem volt jobb, mint most." — Az utolsó mondatot gyakran illették kritikával. Az emberek könnyen elfelejtik, milyen nehéz helyzetben volt akkor Franciaország, s hogy ennek következtében a néphangulat szempontjából milyen döntő jelentősége volt a császár egészségi állapotának.